

Studia do planowania przestrzennego

-----
art. dyskusyjny.

Planowanie przestrzenne w pojęciu nowoczesnym jest zjawiskiem złożonym i nie może być dziełem jednego człowieka, lecz zespołu planującego o różnorodnych kwalifikacjach fachowych poszczególnych jednostek zespołu. W zależności od przedmiotu planowania i jego skali zmienia się też ogólna problematyka planowania. Przy planowaniu osiedli, zwłaszcza typu miejskiego przeważa problematyka ściśle urbanistyczna. Jednakże - z uwagi na to, że osiedle ludzkie nie jest izolowaną wyspą, lecz pozostaje w ścisłym związku z otaczającą go strefą o większym, lub mniejszym zasięgu współzależności - osiedle takie, a szczególnie duże, powinno posiadać swój plan regionalny, w którym jako poważny czynnik występuje złożona problematyka geograficzno-ekonomiczna.

Możnaby sformułować ogólną tezę, że wraz ze wzrostem obszaru regionu objętego planowaniem wzrasta waga zagadnień geograficzno-gospodarczych. W planowaniu przestrzennym dużych porządków kraju, wielkich regionów, bądź całego kraju, zdecydowana przewaga problematyki geograficzno-gospodarczej nad urbanistyczną wydaje się bezsporna. Fakt ten ma swój bezpośredni wpływ na kształtowanie się metody w pracach planistycznych różnych stopni.

Rola czynnika demograficznego i społecznego, względnie socjogeograficznego na każdym szczeblu planowania jest zagadnieniem kluczowym, gdyż planami przestrzennymi obejmuje się ekumenę a plany sporządza się dla zamieszkującego ją i gospodarującego w niej społeczeństwa.

Dlatego właśnie plan przestrzenny winien być kartograficznym odwzorowaniem zamierzonego układu elementów krajobrazowych kształtowanego świadomie działalnością ludzką i wyrazem porządku społecznego danego społeczeństwa.

Na tle takiego sformułowania planu przestrzennego wydaje się oczywistym, że do jego sporządzenia nie wystarcza wiedza fachowa zespołu planującego. Zespół planujący musi mieć wyraźną pozytywną postawę społeczną, musi się czuć członkiem społeczeństwa, dla którego planuje.

Ponieważ plan przestrzenny jest porządkiem zamierzonym na przyszłość, musi być określony w czasie. Element czasu jest jednym z czynników określających stopień realności planu. Element czasu jest również ważnym wskaźnikiem dla ustalenia ro-

dzaju i zakresu studiów niezbędnych do racjonalnego sporządzenia planu. Bowiern słuszne wnioski z przeprowadzonych studiów, zwłaszcza z zakresu zagadnień demograficzno-społecznych, gospodarczych i technicznych mają również swój okres aktualności, warunkujący w dużej mierze granicę przewidywania przez planistów rozwoju procesów gospodarczych i społecznych, które mają być wyrazem porządku społecznego w zamierzonym planie przestrzennym. Element niepewności zmniejsza się, gdy zamierzony plan nie jest budowany na zbyt odległą przyszłość; zmniejsza się również, jeżeli oparty zostaje na wszechstronnie przeprowadzonych studiach inwentaryzacyjnych, na zbadanych możliwościach potencjalnych środowiska fizyczno-geograficznego, demograficznego i socjogeograficznego oraz na związkach istniejących i potencjalnych z analogicznymi środowiskami bliższego bądź dalszego sąsiedztwa.

Planowanie przestrzenne nie we wszystkich ustrojach społeczno-gospodarczych ma jednakowe szanse rozwoju i przydatności społecznej. Powstało z buntu przeciwko dysharmonii układu krajobrazu miejskiego, przemysłowego i miało na celu nie tyle przebudowę, ile regulację. W państwach o ustroju kapitalistycznym, gdzie dominuje interes prywatny nad publicznym, planowanie przestrzenne ma możliwości świadomego kształtowania oblicza kraju ograniczone tym bardziej, że inwestycje gospodarcze warunkowane są tu prawie wyłącznie kryterium opłacalności gospodarczej lub interesu geopolitycznego.

W ustrojach o zdecydowanej przewadze interesu publicznego nad prywatnym, w ustrojach o gospodarce planowej - planowanie przestrzenne staje się w pełni instrumentem użyteczności społecznej i czynnikiem świadomego kształtowania układu przestrzennego kraju.

W ustrojach tych planiści mają zwiększone możliwości słusznego przewidywania w czasie przemian gospodarczych i społecznych, a tym samym budowania słusznych i społecznie celowych układów przestrzennych.

Ten niewątpliwy "preferans" posiadają planiści polscy, lecz wraz z nim również wyjątkowej wagi odpowiedzialność. Bowiern w Polsce w konsekwencji przemian ustrojowych i politycznych dokonuje się głęboka zmiana struktury społeczno-gospodarczej. Polska przekształca się z państwa rolniczego w przemysłowo-rolnicze, co pociąga za sobą już rozpoczęty okres uprzemysłowienia, któremu towarzyszą silne ruchy migracyjne i już rozpoczęta wstępna faza urbanizacji zapowiadająca się na wielką skalę.

W tych warunkach postawienie koncepcji racjonalnego układu przestrzennego kraju, jego regionów i opracowywanie planów miejscowych wymaga stałych i najbardziej celowych studiów w

skali wszystkich szczebli planowania. Studia te należałoby podzielić na kilka kategorii:

1. Studia inwentaryzacyjne, mające za zadanie stwierdzić stan faktyczny w aktualnym układzie przestrzennym zarówno w odniesieniu do środowiska fizjograficznego, jak i społeczno-gospodarczego.
2. Studia ustalające na materiałach inwentaryzacyjnych współzależności przestrzenne między elementami środowiska fizjograficznego a gospodarującym społeczeństwem i materialnymi formami jego gospodarki i kultury, z uwzględnieniem historycznego okresu rozwojowego.

3. Studia ustalające związki społeczno-gospodarcze między poszczególnymi środowiskami socjogeograficznymi, np. między osiedlami regionami, prowincjami, sąsiadującymi ze sobą krajami.

Ta oraz poprzednia dziedzina studiów powinna dostarczyć planistom najcenniejszych wniosków, któreby określały wypaczenia w układzie przestrzennym kraju wzgl. jego regionach i pozwalały na ustalenie kierunku racjonalnej przebudowy układu przestrzennego. Wydaje się, że ta grupa studiów dostarczać powinna również wiele cennych wniosków ogólnych, uwag i przyczynków do teorii planowania przestrzennego i systematyzacji zjawisk planowania przestrzennego.

4. Studia, któreby pozwalały na wyciąganie wniosków dotyczących realnych możliwości rozwoju społeczno-gospodarczego w określonym czasie i wzroście dochodu społecznego, a w konsekwencji rozbudowę usług gospodarczych i społecznych, które przyrastają w ślad za rozwojem gospodarki narodowej, jako nieodzowna potrzeba społeczeństwa. Mam tu na myśli oprócz studiów ściśle ekonomicznych m.in. podstawowy problem przyrostu sił biologicznych społeczeństwa, a co zatem idzie skali rozwoju demograficznego, która jest jednym z podstawowych czynników limitujących możliwości gospodarcze w określonym czasie. Lecz gospodarka w różnych warunkach ustrojowych ma różne szanse rozwoju. W warunkach ustrojowych Polski współczesnej, w warunkach demokratyzacji szkoły dokonuje się na wielką skalę tworzenie nowych kadr zawodowych połączone z samorzutną selekcją ludzi najzdolniejszych, przy czym kształcenie nowych kadr zawodowych ujmuje się również w ramy gospodarki planowej. Podnoszenie się poziomu zawodowego społeczeństwa przyspiesza modernizację gospodarki i wzrost potrzeb kulturalnych, wzrost usług. Uprzemysłowienie kraju i jego urbanizacja dokonuje się w warunkach silnych ruchów migracyjnych. Konsekwencją tych zjawisk musi być w planie przestrzennym kraju i jego regionach racjonalny układ osadniczy hierarchicznie powiązany i harmonijny.

Formy i urządzenia osiedli ludzkich muszą być też dostosowane do nowych potrzeb.

Zachodzi pytanie, jakie studia mogą dać najśluszniesze wnioski dla rozwiązań planistycznych tak kapitalnych problemów

Sądzę, że oprócz tych, które omówiłem ogólnie wyżej na czołowe miejsce wysuwają się studia dotychczas mało doceniane - studia demo- i socjogeograficzne, badające rozwój społeczeństwa w środowisku geograficznym, określające równocześnie zmiany w formach osadnictwa, w formach pracy i układach przestrzennych zależnie od warunków społecznych i geograficznych.

Odziedziczone formy osadnictwa, zwłaszcza z wieku XIX i częściowo XX, odziedziczone układy przestrzenne osiedli i ich formy są wyrazem wewnętrznych sprzeczności klasowych ich mieszkańców.

Socjogeografia dzięki obiektywnym metodom demograficznym, socjologicznym i geograficznym pozwala na ustalenie istniejących związków między społeczeństwem, jego stanem socjalnym i zamieszkiwaną i gospodarowaną przestrzenią, pozwala również na wyciągnięcie wniosków, w jaki sposób zmiany stanu społecznego mogą i powinny się odbijać w formach gospodarowania i społecznego współżycia, a w konsekwencji w układzie przestrzennym osiedla i środowiska geograficznego.

Studia socjologiczne (w tym również i etnosocjologiczne) są typowymi studiami terenowymi. Ich przedmiotem powinny być osiedla różnej skali wielkości, różnych typów gospodarki i usług, m.in. stolica kraju, stolice prowincyj, regionów powiatów miasta przemysłowe, osiedla górnicze, typowe małe miasta usługowe, osiedla rolnicze i t.d. Oczywiście nie chodzi tu o osiedle wyłącznie w jego granicach administracyjnych, ale również i o obszar ~~strefy~~ żywych kontaktów i wzajemnych wpływów.

Socjogeograficzne studia terenowe powinny być dobrze przygotowane od strony inwentaryzacyjnej i opierać się w zasadzie na monografiach geograficznych danego środowiska, np. gminy, powiatu, wzgl. miasta wydzielonego, powinny prowadzić do syntez regionalnych.

Studia socjogeograficzne wymagają stałego uzupełniania, stałych korektur, zwłaszcza w tych ośrodkach, które objęte są głębszą falą przemian społecznych i gospodarczych, w których powstają nowe zakłady pracy, wyrastają nowe potrzeby, powstają nowe więzi społeczne.

Tak pomyślane i na taką skalę zakrojone studia socjogeograficzne możliwe są do prowadzenia w warunkach gospodarki planowej i planowania badań naukowych. Wymagają one wyszkolo-

nego badawczego personelu terenowego i dobrze rozlokowanej w całym kraju sieci odpowiednich placówek badawczych. W warunkach polskich są nimi ośrodki uniwersyteckie i T-wa Naukowe. Sądzę, że najbardziej predystynowani do badań socjogeograficznych są geografowie, socjologowie i ekonomiści pod warunkiem, że posiadają odpowiednie przygotowanie w zakresie metody. Planowanie przestrzenne w Polsce zorganizowało właśnie akcję badań terenowych, obejmujących cały kraj, lecz w pierwszej fazie ograniczoną do studium sfery wpływów kilkuset ośrodków miejskich.

Tę wielką pracę prowadzi dla potrzeb planowania przestrzennego Polskie Towarzystwo Geograficzne jednolitą metodą i w jednym czasie przy pomocy całego sztabu geografów.

Studium sfery wpływów poszczególnych osiedli miejskich nie jest wprawdzie w ścisłym słowa znaczeniu studium socjogeograficznym, zwłaszcza wyczerpującym, ale jest jego niepodzielną częścią i ma za zadanie dostarczyć materiałów i wniosków do konkretnego zadania regionalizacji kraju. Te same materiały staną się jednakże podstawą do dalszych, szerszej zakrojonych badań i studiów socjogeograficznych, w których powinni wziąć udział obok antropogeografów również socjologowie i ekonomiści wypracowując i udoskonalając metodę pracy.

Zadaniem zespołów planujących, które składają się ze zurbanizowanych ekonomistów, geografów, socjologów, architektów, łądownców, energetyków i t.p. jest wykorzystać wynikające z tych badań wnioski, uchwycić tendencje przemian społecznych i postawić koncepcję planu, który ulepszany i korygowany w oparciu o stałe badania i obserwacje powinien być świadomie wcielany w życie, jako wyraz potrzeb społecznych i woli społeczeństwa, jako jego własność.

